

KILIÇ Atabey (2005). Mürîdî ve Pend-i Ricâl Mesnevîsi (İnceleme-Tenkitletli Metin-Dizin), Akademi Kitabevi, İzmir.

*Abdülkadir DAĞLAR**

Eski Türk Edebiyatı sahasının temel ilgi alanlarından biri olan “mesnevî” üzerinde, birçok araştırmacı tarafından şekil ve tür incelemesi, tenkitli metin neşri ve mukayese çalışmaları yapılmıştır. 13-19. yüzyıllar arasında Türkçe kaleme alınmış telif, tercüme pek çok mesnevî, bilhassa son yüz elli yıl içinde popüler ve ilmî usullerle neşredilmiştir. İlmî neşirler arasında “metin tenkidi usulü”ne uygun olanların sayısı ise henüz istenilen seviyede değildir. Bu yazı vesilesi ile, Atabey Kılıç tarafından doçentlik takdim tezi olarak hazırlanan, ilk baskısı Kayseri’de 2001 yılında Laçın Yayınları tarafından sınırlı sayıda yapılan *Mürîdî ve Pend-i Ricâl Mesnevîsi (İnceleme-Tenkitletli Metin-Dizin)* adlı eserin tanıtımını yapmaya çalışacağız.

Doç. Dr. Atabey Kılıç’ın *Prof. Dr. Tunca Kortantamer şahsında üzerinde hakkı bulunan tüm hocalarına* ithaf ettiği eser 570 sayfadan oluşmaktadır. *İçindekiler* (s. 5-6) kısmından anlaşıldığına göre, *Önsöz* (s. 7-12) ve *Giriş* (s. 13-23)ten sonra *Mürîdî (Hayatı, Sanatı)* (s. 25-34), *Pend-i Ricâl (Nüshaları, Muhtevası)* (s. 35-94), *Metin* (s. 97-551), *Bibliyografya* (s. 553-559) ve *Dizin* bölümlerinden oluşmaktadır. *İçindekiler* bölümünde, eserin *Metin* kısmında yer alan 21 bölüm ve 27 alt bölüm metin içindeki başlıklarıyla transkripsiyonlu olarak verilmiştir: *Der Na‘t-i Muhammed Muştâfâ Şallallâhu ‘aleyhi ve sellem, Der Münâcât-ı İlähî, El-Meclisü’l-Evvel, Hikâyet, Hikâyet-i Mûsâ ‘Aleyhi’s-Selâm, Hikâyât-ı Hatun, Kaşide-i Devâzde İmâm, Şî‘r güften* gibi.

Kılıç *Önsöz*’de, 14-15. asrın telif ve orijinal mesnevîlerinden olan Pend-i Ricâl’e dâir 20. asrın başlarında Bursalı Mehmed Tâhir’in Osmanlı Müellifleri’nde verdiği sınırlı bilgilere kadar hiçbir kaynaktan ipucuna rastlanmadığını, biyografik kaynaklarda hayatı hakkında bilgi bulunmayan Mürîdî’nin, bu eserinden hareketle gün ışığına çıkarılmaya çalışıldığını belirtmektedir. Bu çalışmanın orijinalitesi ve önemi de buradan kaynaklanmaktadır. Yazar bu bölümde, çalışmasını hazırlarken, bilhassa metnin okunması ve tenkitli neşrinde, Eski Türk Edebiyatı sahasının ilmî teâmül ve gelenek sınırları içindeki şahsî tercih ve uygulamalarını tek tek belirtmektedir.

Giriş bölümünde, “mesnevî”nin lügat ve terminolojideki anlamlarına, Arap ve Fars edebiyatlarında mesnevî türü, karakteri ile mesnevî yazarları hakkında özet mahiyetinde bilgiler yer verilmiştir. Mesnevî türünün yazarlar, eserler, konu ve şekil açısından 13. yüzyıldan 15. yüzyılın ilk yarısına kadar Anadolu sahası Türk edebiyatındaki gelişimi, tür üzerinde yapılan araştırmalar ışığında ele alınmış; bu araştırmalarda mesnevîleri şekil özellikleri ve muhtevaları yönlerinden değerlendiren çeşitli tasnif denemelerine yer verilmiştir. Araştırmaların çoğunda ve tasnif denemelerinde, 3748 beyitlik hacimli denebilecek ebada sahip Pend-i Ricâl yer almamaktadır. Bu, araştırma sahiplerinin eserden henüz haberdar olmadıklarını göstermektedir.

Kitabın *Mürîdî* bölümünün *Hayatı* alt bölümünde, Vasfî Mahir Kocatürk’ün Büyük Türk Edebiyatı Tarihi’nden istifade ile Pend-i Ricâl’in 14-15. yüzyıl Anadolu sahasının dil özelliklerini göstermesinin, Mürîdî’nin yaşadığı dönem hakkında bilgi verdiğini ifade eden Kılıç, bu durumun, eserin elde bulunan en eski nüshasının H. 1096 Ramazan / M. 1685 Ağustos’una ait olması, yani arada en az iki asırlık uzun zaman dilimi bulunması yönünden şüpheli karşılanması gereken bir durum olduğunu belirtmektedir. Yazar bununla beraber, Mesnevî metninin 217-224. beyitleri arasında bulunan manzumeden, Mürîdî’nin M. 1429’da Bursa’da ölen Emir Sultan’ın mürîdî

* Arş. Gör., Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, KAYSERİ. adaglar@erciyes.edu.tr

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/1 Winter 2008*

olduğunun anlaşıldığını ve 14-15. yüzyıllarda yaşamış olma ihtimalinin kuvvet kazandığını ileri sürmektedir.

Yazar, Mürîdî'nin nereli olduğuna dair eserin 244. beytini (*Sorarsañ şehrinî Aydın ilinde / Adı Şart bellü meşhur halk içinde*) delil olarak gösterir. Ancak, ilk mısırâdaki *Aydın ili* terkibi ile Pend-i Ricâl'in bazı nüshaları ve Mürîdî'nin diğer eserlerinin bazı nüshalarında müellif ismi olarak sonradan eklenen *Mürîdî-i Aydınî* ibaresindeki *Aydınî* nisbetinin, bazı araştırmacıların yaptığı gibi, müellifin günümüzdeki Aydın ilinden sayılmasına yetmeyeceğini ifade eden Kılıç, ikinci mısırâdaki *Şart* kelimesinden ve o dönemle ilgili tahrir defterlerinden hareketle Şart'ın, Aydın vilâyetine bağlı bir kaza olduğu, günümüzde ise Manisa ili sınırlarında bulunduğunu tespit eder. Bu duruma göre Mürîdî Manisalı olmalıdır.

18. YY.'ın *Meşhur Âilelerinden Mirzâ-zâdeler* (Laçın Yayınları, Kayseri 2001), *Mirzâ-zâde Ahmed Neylî ve Divanı* (Kitabevi, İstanbul 2004) adlı çalışmalarından tarih, edebiyat tarihi ve biyografi kaynaklarını incelemesindeki ustalığı bilinen yazar, bu bölümde Mürîdî hakkında imkânlar dâhilinde güvenilir bilgiler vermektedir.

Mürîdî'nin *Sanatı* adlı alt bölümde yazar, daha çok Pend-i Ricâl hakkında bilgi vermektedir. Kaynaklarda *Gülizar*, *İbretnâme*, *Mansurnâme*, *Mevlid* gibi ona isnad edilen veya onun olduğu tahmin edilen eserlerin varlığından bahsedilse de, Kılıç'a göre *Mürîdî'nin elimizde bulunan tek eseri dinî, tasavvufî, didaktik özellikler arz eden Pend-i Ricâl adlı nasihatnâmesidir*. Mürîdî'nin, bu eseri ölmeden önce bitirme gayreti içinde olduğu metnin 225. beytinden (*Adını virdüm bunuñ Pend-i Ricâl / Ölmeden ger bulurısam ben mecâl*) anlaşılmakta; bu da, müellifin eseri âhir-i ömründe yazdığını düşündürmektedir. Ancak Mürîdî'nin hayatı hakkında elde kesin bilgiler olmadığı için eserin yazılış tarihi hakkında da net bir bilgiye ulaşılamayacaktır.

Pend-i Ricâl'in yazımında esas olarak aruzun *fâilâtün fâilâtün fâilün* kalıbı kullanılmıştır. Bunun yanında *mefâilün mefâilün feülün* ve çok az olmak üzere *mefâilün mefâilün feülün* kalıpları da kullanılmıştır. Kılıç'a göre bu birden fazla vezinlilik eserin Eski Anadolu Türkçesi döneminde, yani 14-15. yüzyıllarda yazıldığı tezini güçlendirmektedir ki bu dönemde bu özelliğe sahip iki mesnevî daha vardır, "İbrâhim Big Külliyyâtı (Mesnevî Şerhi)" ve "Muhammediye".

Bu bölümde yazar *hayatı hakkında yeterince bilgi bulunmayan Mürîdî'nin, Pend-i Ricâl adlı eserinden hareketle, sanatçı yönünden çok eğitici-öğretici yönünün daha ağır bastığını, bu sebeple eserinde estetik endişelerden uzak bir edip tablosu ile karşılaştığımızı, aruza hâkim, ancak ona çok da fazla tâbi olmayı düşünmeyen bir düşünceye sâhip olduğunu, hattâ nâdir olarak görülen mesnevî beyitlerinde birden fazla vezin kullanma yolunda giderek eserini iki farklı vezinle yazacak kadar rahat bir düşüncede olduğunu, ulaşmayı hedeflediği kitle sebebiyle yabancı tamlamalardan mümkün olduğunca arınmış sâde bir dil kullandığını* söylemenin mümkün olduğunu örneklerle anlatmaktadır.

Çalışmanın *Pend-i Ricâl* bölümünde yazar, Bursalı Mehmed Tâhir'e kadar, eski Türk edebiyatının temel biyografik kaynaklarında müellif ve eseri hakkında *tek satır* bilgi bulunmadığını belirterek eserin, mesnevî türü üzerinde yapılan tasnif denemelerinde yer almadığını tekrarlar ifade etmiştir. Kılıç bu tasnif denemelerinden hareketle Pend-i Ricâl'i, muhtevasına göre *ahlâkî-dinî veya nasihat nev'inden mesnevîler* sınıfında *ahlâkî mesnevîler* alt başlığı altında, şekil özelliklerine göre de *edebî-ilmî mesnevîler* sınıfında değerlendirilebileceğini ileri sürmüştür.

Pend-i Ricâl'in *Nüshaları* alt bölümünde eserin 4 nüshasının olduğu bilgisini veren yazar, istinsah tarihlerinden hareketle bu nüshaların bir şeceresini oluşturmuştur. Ancak, şecere sonunda müellif hattına ulaşılamadığını ortaya koyan yazar, eldeki nüshaların 4'ünü de kullanarak tenkitli metni kurmaya karar vermiştir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/1 Winter 2008*

Eserin *Muhtevası* alt bölümünde de, Pend-i Ricâl'in klâsik mesnevî tertip husûsiyetlerine uygun olarak *tevâhid* beyitleri ile başladığını, *münâcât* beyitlerinin ardından Hz. Muhammed, Hz. Ebûbekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali *na'flarının* geldiğini (Hz. Ali bölümünde Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Hz. Hamza ve Hz. Abbas'ın da zikredildiğini), bu na'fların ardından Emir Sultan için bir *manzûmenin* yer aldığını ortaya koyan yazar, 267 beyitlik bu *giriş* bölümünden sonra *asıl konunun işlendiği bölüme* gelindiğini ifade etmiştir. Mevt, ulemâ, gussa, fakr, muhabbetullâh gibi konuların işlendiği asıl bölüm (268-3748. beyitler arası), *meclis* başlığı altında 21 ana bölüm ve *hikâyet*, *kasîde* gibi başlıklarla 27 alt bölümden oluşmaktadır. Eserin 21. bölümü aynı zamanda *sonuç* bölümüdür. Bu bölümün son kısmında da *salâvât* ve *mahlâs* bulunmaktadır. Yazar çalışmasının bu bölümünde, Pend-i Ricâl'in bütün bölümlerinin muhtevası ile ilgili bilgi vermekte, eserin halka dinî ve insanî konularda bilgi verme amacında olduğunu, tasavvufî telkin yönü fazla olmamakla beraber dinî-tasavvufî mahiyette bir mesnevî sayılabileceğini ifade etmektedir.

Metin bölümünde Pend-i Ricâl'in bilinen 4 nüshasının da göz önüne alınmasıyla kurulan tenkitli metni, sahada kullanılan ilmî transkripsiyon usulleri ve teâmüllerine uygun olarak ortaya konmuştur. Kılıç, her beyti numaralandırılmış, aparatları sayfa sonlarında göstermiş, dipnotları da aparatlarla karışma ihtimaline karşı her sayfa için yeniden başlatmıştır. Yazar ayet, hadis gibi Arapça kısımların anlamlarını, vezin aksaklıklarını ve özel açıklamalarını dipnotlarda göstermiştir. Bunların yanında, veznin değiştiği her bölüm başında ve aralarda yeni vezni belirtmiştir. Arap harfli metin okuma ve tenkitli metin neşri konusunda çok hassas bir gelenekten geldiğini bildiğimiz Kılıç, bu bölümde tüm ayrıntılara çok dikkat ederek sıhhatli bir metin ortaya çıkarmıştır.

Çalışmanın sonunda *Bibliyografya* ile şahıs, yer ve eser isimlerinin verildiği *Dizin* bölümleri yer almaktadır.

Mürîdî ve Pend-i Ricâl adlı mesnevîsi hakkında müdekkikâne bir araştırma neticesinde verilen bilgilerden sonra ilmî metin tenkidi usulleri ışığında kurulan transkripsiyonlu metin ve sonunda dizin bölümü ile ciddî ve titiz bir mesâinin ürünü olan bu eserin orijinalitesi ve bilim âlemine esas katkısı, varlığından haberdar olunan ancak kayıp olan hacimli bir mesnevînin gün ışığına çıkarılmasından kaynaklanmaktadır. Eser, şekil ve muhteva tasniflerini göz ardı ederek mesnevîleri “dönemin romanları” olarak genelleyen dar bakış açısına antitez olarak güzel bir örnektir. Atabey Kılıç tenkitli metin neşri ve edebiyat tarihi ile ilgili yapacağı yeni çalışmalarla bilim dünyasına önemli katkılarda bulunacak, bilhassa genç araştırmacılara örnek olacaktır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/1 Winter 2008*